

УДК: 303.035.23; 303.214.3

Виноградов О.Г.

Київо-Могилянська Академія , к.психол.н., доц..

ІПСАТИВНА ВАЛІДНІСТЬ ПРОФІЛІВ «ВЕЛИКОЇ П'ЯТІРКИ»

В роботі запропонований новий спосіб обчислення індивідуальних показників валідності поведінкових сигнатур. Застосування цього способу до профілів за факторами особистісного запитальника B5 показало достатньо велику валідність для більшості досліджуваних, а також дозволило виокремити досліджуваних з незвичайно низькими показниками валідності.

Ключові слова: іпсативна валідність, поведінкові сигнатури, «Велика п'ятірка»

В работе предложен новый способ вычисления индивидуальных показателей валидности поведенческих сигнатур. Применение этого способа к профилям по факторам личностного опросника B5 показало достаточно высокую валидность для большинства испытуемых, а также позволило выделить испытуемых с необычно низкими показателями валидности

Ключевые слова: ипсативная валидность, поведенческие сигнатуры, «Большая пятерка»

In this paper I propose a new method of calculating the validity of behavioral signatures. Application of this method to the profiles of personality questionnaire B5 showed a fairly high validity for most subjects, and also made it possible to identify subjects with unusually low validity indices

Keywords: ipsative validity, behavioral signatures, five-factor model

Актуальність. Потреба у якісних інструментах діагностики особистості існувала завжди, проте саме зараз вона набуває особливої гостроти внаслідок зростання ролі психологічних тестів у відборі персоналу, консультуванні організацій, самопізнанні і саморозвитку. Український ринок засобів психологічної оцінки стає дедалі більш цікавим для міжнародних компаній, які пропонують користувачам локалізовані версії своїх продуктів, що здобули популярність в інших країнах протягом останніх десятиліть. Проблема, однак, полягає в тому, що теоретична основа багатьох з цих продуктів зводиться до застарілої теорії рис, а методична база спирається на класичну психометрику, яка також поступово втрачає свої позиції під тиском сучасної психометричної теорії. На мою думку, розробку вітчизняних особистісних інструментів варто розпочинати відразу на сучасній теоретичній і методологічній основі, щоб забезпечити їхню конкурентоспроможність у майбутньому.

Однією з найважливіших переваг особистісної діагностики з позицій соціально-когнітивної теорії є її орієнтація на ідіографічний опис конкретної людини у реальному життєвому контексті. Деніел Сірвон, вирішуючи завдання створення теорії діагностики соціально-когнітивного напрямку, сформулював наступні її центральні принципи: чітке розрізнення оцінки внутрішніх

особистісних структур і процесів та оцінки зовнішніх поведінкових тенденцій (диспозицій), орієнтація на діагностику персональних детермінант дій людини (знання, переконання, цілі, навички саморегуляції тощо), концептуальне розрізнення окремих підсистем реагування (емоційних, когнітивних, поведінкових, фізіологічних), увага до унікальних характеристик окремої людини, врахування контексту, в якому розгортається поведінка [1].

Класичним прикладом соціально-когнітивної діагностики, в якому зазначені принципи вдало реалізовані на практиці, є дослідження Ю. Шоди, У. Мішела та Дж. Райта [2]. В цьому дослідженні відомі американські представники соціально-когнітивного підходу до вивчення особистості поставили перед собою завдання отримати дані про рівень стабільності так званих «поведінкових сигнатур». Поведінкова сигнатура є патерном прояву певного типу поведінки (наприклад, вербальної агресії) в залежності від набору ситуаційних умов. Такий патерн (або профіль) характеризує внутрішньо-індивідуальну варіативність поведінки людини як наслідок специфічного реагування системи її «особистісних змінних» на ситуативні умови.

В зазначеному дослідженні 77 спостерігачів фіксували поведінку 84 досліджуваних (дітей з розладами поведінки віком від 6 до 14 років) протягом 6 місяців під час їхнього перебування у літньому таборі «Ведіко». Кожну годину спостерігачі записували, в яку саме ситуацію потрапляла дитина (було виділено п'ять типів ситуацій:), а також в який спосіб вона реагувала на ці обставини (вербальна агресія, просоціальна розмова, підкорення,). На основі надзвичайно великої бази даних для кожної дитини формувалася її поведінковий профіль: обчислювалася умовна частота кожного типу поведінкової реакції у кожному класі ситуацій. Оскільки деякі досліджувані майже не потрапляли до певних ситуацій, автори застосували наступне обмеження: аналізувалися тільки досліджувані, які мали щонайменше шість випадків потрапляння до кожної ситуації. Внаслідок цього обмеження вибірка скоротилася до 56 випадків. Для виключення нормативного впливу ситуацій до профілів застосовувалася стандартизація: з умовної частоти прояву певної поведінки у певному класі ситуацій віднімалося середнє значення цієї умовної частоти по вибірці, а різниця ділилася на стандартне відхилення. Отриманий стандартизований профіль, таким чином, характеризував відмінність поведінки досліджуваного у порівнянні з загально-вибірковою тенденцією.

Наскільки подібний профіль може розглядатися як дійсна характеристика поведінки досліджуваного? Адже цілком можливо, що відмінності досліджуваних від типових значень у вибірці є наслідком випадкових коливань, як це і передбачається теорією рис. Для доказу невідповідності профілів автори вирішили продемонструвати їх стабільність: якщо певна закономірність відтворюється у різні моменти часу, то можна бути певним в тому, що мова йде не про помилку вимірювання. Для перевірки стабільності сукупність ситуацій кожного респондента випадковим чином ділили на дві частини і обчислювали два стандартизовані профілі, які корелювали між собою окремо всередині кожного досліджуваного (таку кореляцію називають іпсативною). Наостанок, іпсативні кореляції піддавали перетворенню Фішера, щоб усунути скошеність розподілу, а потім усереднювали для отримання показника, який характеризує стабільність сигнатур загалом по вибірці досліджуваних. Усереднені іпсативні

коефіцієнти кореляції для різних типів поведінки коливалися від 0.28 до 0.47, що, на думку авторів, переконливо свідчить про існування стабільних інтра-індивідуальних патернів варіативності в залежності від ситуативних умов.

Схожу методологію вивчення стабільності сигнатур міжособистісної поведінки застосували нещодавно М. Фурн'є, Д. Московіц і Д. Зуроф [3]. В їх дослідженні 113 учасників протягом 20 днів заповнювали щоденники, описуючи кожну ситуацію соціальної взаємодії, яка тривала принаймні 5 хвилин (у середньому 6-7 взаємодій на день). На думку авторів, поведінка партнера по соціальній взаємодії є одним з найважливіших чинників, що визначають ситуацію, тому в їхньому дослідженні узагальнений опис патнера по двох базових характеристиках – агентності та спільності – виступав як достатній для опису ситуації.

Досліджувані фіксували сприйняття власної поведінки і поведінки партнера по взаємодії за набором шкал. Власна поведінка оцінювалася адитивною шкалою з трьох дихотомічних питань, а поведінка партнера по взаємодії фіксувалася по 11-бальним шкалам, які потім дихотомізувалися для класифікації по чотирьом ситуаціям. Обмеження на кількість ситуацій становило 7 випадків, що зменшило вибірку до 50 осіб.

Як і в дослідженні Ю. Шоди та ін., індивідуальні сигнатури піддавалися стандартизації для усунення нормативного впливу ситуацій, а пари сигнатур формувалися випадковим чином шляхом поділу сукупності ситуацій досліджуваного навпіл. В результаті стабільність сигнатур міжособистісної поведінки коливалася від 0.24 (домінантність) до 0.52 (сварливість).

Суттєвим обмеженням двох розглянутих досліджень (по суті, модельних з точки зору вивчення феномену поведінкових сигнатур) є виняткова трудомісткість процедури збирання даних – організувати фіксацію кожного поведінкового акту на основі зовнішнього спостереження можливо лише в дуже обмежених умовах, таких, як дитячий літній табір. Навіть самоспостереження у щоденникову дослідженні вимагає від респондента витрати значної кількості часу й зусиль, до того ж не є вільним від впливу великої кількості нерелевантних чинників.

Друга проблема полягає у суттєвій складності і заплутаності процедур аналізу отриманих даних, в результаті чого дослідник не може бути впевнений в тому, що на кінцевий результат не вплинув якийсь неврахований артефакт на одному з етапів перетворень.

Третя проблема стосується інтеграції інформації, що міститься у різних поведінкових сигнатурах однієї й тієї ж людини. Оскільки дослідник отримує окремий профіль для кожного поведінкового прояву, досліджуваний характеризується набором розрізнених описів, які ще потребують об'єднання для отримання цілісної картини та оцінки загальної якості такого поєднання.

Четверта проблема пов'язана з тим, що вивченню піддавали лише стабільність сигнатур (фактично мова йде про індивідуальну надійність, проте застосована процедура випадкового поділу ситуацій на дві частини більше нагадує обчислення внутрішньої узгодженості шкали). На мій погляд, більш важливим з огляду на практичне застосування є вивчення *індивідуальної валідності* поведінкових сигнатур.

Нарешті, отримані показники стабільності сигнатур зовсім не вражають величиною – по суті, вони не набагато більші сумнозвісного порогу у 0.3, який свого часу У. Мішел використав в якості важливого аргументу, критикуючи сучасну йому теорію рис (не слід забувати також те, що ці коефіцієнти стосуються мізерної вибірки ситуацій у 4-5 спостережень та вельми скромної вибірки досліджуваних). Зазначені недоліки роблять застосування поняття поведінкової сигнатури проблематичним у прикладному дослідженні і є підставою для пошуку більш зручних та ефективних засобів вимірювання поведінкових сигнатур.

Таким чином, *мета даної роботи* полягає у введенні в науковий обіг поняття «індивідуальна валідність поведінкової сигнатури» і розробці зручної процедури її обчислення. Актуальність роботи визначається відсутністю методів визначення валідності ідіографічних процедур оцінки особистості і емпіричних даних про цей важливий аспект їхньої якості, що гальмує впровадження наробок соціально-когнітивної теорії у практику особистісної діагностики.

Як вже зазначалося вище, соціальну ситуацію можна охарактеризувати, надавши узагальнений опис партнера по взаємодії. На думку В. Зейес, Ю. Шоди і О. Ейдук, характерні для індивіда способи поведінки, які зазвичай приписують лише його особистості, є наслідком складної взаємодії індивідуальних відмінностей у когнітивно-афективній переробці соціальної інформації кожного з них. Саме відмінності партнера породжують той ситуативний контекст, в якому має формуватися поведінка індивіда, і цей контекст неможливо «виокремити» усередненням по всіх стосунках індивіда, як це робить теорія рис [4].

Таким чином, я пропоную розглядати особистість людини як сукупність тих контекстів, які вона створює для інших. Відповідно, можна висунути припущення, що саме ці специфічні для індивіда контексти будуть визначати й його хронічно активовані особистісні конструкти, якими індивід послуговується для опису і розуміння інших учасників соціальної взаємодії.

Виходячи з цих припущень, було проведено дослідження навчальної групи студентів-соціологів НаУКМА третього курсу, яка складалася з 35 осіб. Протягом спільного навчання студенти мали можливість створювати один для одного різноманітні контексти і спостерігати за поведінкою у різних обставинах.

Перша частина дослідження полягала у експертному опитуванні. Кожен з членів навчальної групи мав описати всіх інших за допомогою шести характеристик. Три з них були стандартними для всіх експертів – рівень активності, ступінь знайомства та особистісна дистанція. Три інших конструкти респонденти повинні були обрати самостійно, ґрунтуючись на тих індивідуальних особливостях, які могли виділити і оцінити на членах групи. Зміст цих конструктів, таким чином, опосередковано характеризує ті контексти, які спостерігач створює для інших студентів і, відповідно, має чутливість до сприйняття відповідної поведінки. Так, якщо обирається конструкт «спокійний – тривожний», імовірно, що експерт створює для інших контекст нервового напруження, хвилювання, роздратованості, критики, потреби у розумінні тощо.

Оцінка всіх шести конструктів проводилася з використанням дев'ятибальної ієрархічно організованої шкали, що забезпечувала, з одного

боку, достатній рівень розрізнення, а з іншого не втрачала сенсу через надмірну деталізацію.

Досвід використання цієї процедури в рамках учбових завдань з курсу аналізу даних протягом 2004-2011 років показав, що, незважаючи на достатній час знайомства, це завдання для багатьох з студентів було достатньо складним: частина плутали напрям шкали, не в змозі були обрати змістовні характеристики для оцінки або оцінити всіх учасників. Через ці причини значна частина шкал містили ідіосинкратичні помилки вимірювання й не мали зв'язку з іншими оцінками або самооцінками. Тим не менше, якщо особистісний конструкт респондента дійсно слугував йому як інструмент реального розрізнення особливостей поведінки інших людей, тоді кореляція оцінок з зовнішнім критерієм повинна відрізнятися від 0.

В якості зовнішнього критерію виступали бали по п'яти факторах особистісного запитальника В5. Досліджувані заповнювали цей запитальник двічі з перервою у три місяці. Під час другого заповнення досліджувані отримували свій протокол і мали виправити помилки у відповідях, які вони припустили під час першого тестування. Така схема дозволяла поліпшити якість вимірювання особистісних рис за рахунок усунення помилок вимірювання. Дані по двох пред'явленнях тесту В5 усереднювалися і усереднені бали корелювалися з набором у 105 шкал, отриманих за допомогою експертної оцінки. Використання цієї процедури на масивах попередніх років показав, що кількість значущих зв'язків та щільність зв'язку по різних факторах можуть суттєво відрізнятися від однієї учбової групи до іншої. Цей факт може бути наслідком того, що група в цілому (її склад, структура, клімат) створює специфічний загальний контекст, в рамках якого окремим людям важче як виявляти, так і помічати певну поведінку. Наприклад, якщо в групі склалася атмосфера байдужості до навчання, то прояви відкритості новому досвіду не помічатимуться більшістю її членів.

На основі кореляції експертних оцінок з усередненими балами по п'яти факторам особистості (відкритість новому досвіду, добросовісність, екстраверсія, приємність у спілкуванні, тривожність) відбиралися ті експертні шкали, які мали найтісніший зв'язок і відповідали за назвою змісту фактору. Під кожний фактор було відібрано по три шкали, які належали трьом різним експертам.

Відібрані 15 шкал з експертної оцінки були піддані факторному аналізу (метод головних факторів, метод Кайзера при прийнятті рішення про кількість факторів, неортогональне обертання облімін, оцінка значень факторів регресійним методом) для того, щоб отримати інтегральні показники поведінкових проявів. Матриця факторного відображення наведена у таблиці 1:

Як видно з матриці факторного відображення, відібрані шкали чітко згрупувалися у відповідності із змістом на фактори, які відповідають основним всіям п'ятифакторної моделі.

Таким чином, кожний фактор представляє собою оцінку поведінки тими експертами, які здатні її розрізняти (і, за моєю гіпотезою, створювати відповідні для неї контексти). Оскільки кожний досліджуваний має показники факторів «великої п'ятірки», отримані на основі особистісного запитальника, і оцінки

поведінкових проявів тих самих факторів, виникає можливість обчислити валідність перших.

Таблиця 1. Матриця факторного відображення експертних оцінок

Експертні шкали	F1	F2	F3	F4	F5	спільність
(O) Вміння виконувати важкі завдання			0.508			0.49
(O) Творче мислення			0.679			0.61
(O) Творчість у навчанні			0.880			0.95
(C) Успішність низька - висока	0.744					0.77
(C) Сумлінність у навчанні	0.733					0.66
(C) Уважність на семінарах та лекціях	0.722					0.75
(E) Здатність успішно працювати в групах		0.808				0.65
(E) Комунікабельність		0.668				0.60
(E) Наскільки ця людина весела		0.775				0.76
(A) Позитивне мислення (оптимізм)				0.674		0.68
(A) Дружність і доброзичливість				0.469		0.72
(A) Рівень співчутливості				0.859		0.86
(N) Рівень конфліктності					0.743	0.74
(N) Невротичність					0.658	0.59
(N) Рівень агресивності					0.985	0.92
сума квадратів навантажень	2.92	2.40	2.01	2.28	2.58	

Примітка: в матриці не показані навантаження, менші за |0.4|

Традиційно критеріальна валідність оцінюються на основі кореляції тестових балів з зовнішнім критерієм (див. таблицю 2):

Таблиця 2. Критеріальна валідність факторів «Великої п'ятірки»

	F1	F2	F3	F4	F5
O	0.093	0.022	0.602	0.089	0.092
C	0.509	-0.029	0.052	0.117	-0.088
E	0.054	0.744	-0.046	0.085	0.015
A	0.512	0.167	0.305	0.687	-0.118
N	0.315	-0.113	0.048	0.082	0.479

Як показують результати кореляційного аналізу, найбільшу валідність мають фактори Екстраверсії (0.744) та Приємності (0.687), найменшу – фактори Добросовісності (0.509) та Нейротизму (0.479). Крім того, перший фактор експертних оцінок має проблеми з дискримінантною валідністю, оскільки корелює однаково тісно з Добросовісністю і Приємністю. Ці результати не важко інтерпретувати, оскільки два перших фактори в найбільшій мірі є публічно спостережуваними у соціальних взаємодіях студентів, тоді як добросовісність і тривожність стосуються механізмів саморегуляції, виявляючи себе в більшій мірі внутрішньому, а не зовнішньому спостерігачу.

Представлені вище результати стосуються окремих номотетичних зв'язків між тестовими показниками і зовнішніми критеріями. В якій мірі ці зв'язки є корисними для висновків щодо конкретного індивіду? Класична психометрика дає таку відповідь на це питання: існує загальна стандартна помилка вимірювання, яка характеризує точність передбачення зовнішнього критерію по тестових балах, і ця точність буде однаковою для всіх досліджуваних, тобто, індивідуальної валідності не існує.

Оскільки кожний досліджуваний при соціально-когнітивному аналізі може бути представлений як окрема генеральна сукупність, я пропоную оцінювати

індивідуальну валідність по аналогії з тим, як визначається стабільність поведінкових сигнатур. Розроблена процедура обчислення іпсативних показників валідності має наступні етапи:

1) змінні, що відповідають тестовим балам і зовнішнім критеріям, піддають стандартизації, щоб усунути вплив нормативності сигнатури на щільність зв'язку. При необхідності здійснюється віддзеркалення змінних та зміна їх порядку так, щоб у двох наборах змінні йшли в однаковій послідовності;

2) масив даних реструктурується так, що для кожного досліджуваного рядок його тестових балів (наприклад, Z_O – Z_N) стає першим стовпчиком, а рядок критеріальних змінних (наприклад, F_O – F_N) – другим стовпчиком трансформованої матриці даних. В статистичному пакеті IBM SPSS for Windows цю операцію можна виконати за допомогою наступної команди:

```
VARSTOCASES
```

```
/MAKE test_scores FROM Z_O Z_C Z_E Z_A Z_N
```

```
/MAKE criteria FROM F_O F_C F_E F_A F_N
```

```
/INDEX = factor(test_scores)
```

```
/KEEP = name
```

```
/NULL = KEEP.
```

```
SORT CASES BY name.
```

```
SPLIT FILE LAYERED BY name.
```

3) реструктурований масив даних розщеплюється за ідентифікатором досліджуваного (в даному прикладі це змінна name, ім'я респондента) і замовляється кореляція між змінними test_scores і criteria. Отриману таблицю кореляцій для зручності можна додатково трансформувати, користуючись властивостями мобільних таблиць в пакеті SPSS.

Описана процедура була застосована до даних цього дослідження для обчислення іпсативних коефіцієнтів валідності. Найменше значення показника валідності становило -0.780, а найбільше 0.973, при цьому від'ємний або близький до нуля показник мали 8 досліджуваних. Скориставшись процедурою трансформації Фішера, я отримав усереднений іпсативний показник валідності, який для даних першого тестування дорівнював 0.608, а для другого тестування зріс до 0.631. Через невеликий об'єм вибірки таке зростання валідності за критерієм Ст'юдента для пов'язаних сукупностей не було значущим, проте напрямок змін збігається з очікуванням.

Висновки. Соціально-когнітивний підхід має суттєві переваги перед традиційною теорією рис в теоретичному плані (наприклад, вдале поєднання ідіографічної і номотетичної орієнтацій), проте поки що характеризується певними обмеженнями в методичному плані. Розробка власної психометричної теорії слугуватиме тим важелем, який здатний порушити статус-кво. Проведений аналіз продемонстрував корисність розробленої процедури обчислення іпсативної (індивідуальної) валідності, яка, на додаток до іпсативної надійності-стабільності, може становити ядро такої психометрики.

Типове значення індивідуальної валідності для профілю за факторами Великої п'ятірки виявилось достатньо високим (значно вищим за показники стабільності сигнатур, наведені в літературі), що є наслідком більшої надійності інструментів для вимірювання особистісних змінних і зовнішніх критеріїв.

Подальші дослідження в цьому напрямку можуть стосуватися розробки показників іпсативної надійності-узгодженості, а також пошуку чинників, які впливають на низьку іпсативну стабільність і валідність сигнатур для певних груп досліджуваних.

Література

1. Cervone D. Social-Cognitive Theory of Personality Assessment / Daniel Cervone, William G. Shadel, Simon Jencius // Personality and Social Psychology Review. – 2001. – Vol. 5. – No. 1. – P. 33–51.
2. Shoda Y. Intraindividual stability in the organization and patterning of behavior: Incorporating psychological situations into the idiographic analysis of personality / Yuichi Shoda, Walter Mischel, Jack C. Wright // Journal of Personality and Social Psychology. – 1994. – Vol. 67. – No. 4. – P. 674–687.
3. Fournier M. A. Integrating Dispositions, Signatures, and the Interpersonal Domain / Marc A. Fournier, D. S. Moskowitz, David C. Zuroff // Journal of Personality and Social Psychology. – 2008. – Vol. 94. – No. 3. – P. 531–545.
4. Zayas V. Personality in Context: An Interpersonal Systems Perspective / Vivian Zayas, Yuichi Shoda, Ozlem N. Ayduk // Journal of Personality. – 2002. – Vol. 70. – Issue 6. – P. 851–900.

УДК 316.614.6

Глушко Л.О.

МАУП, доцент кафедри загальної психології

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ВПЕВНЕНОСТІ У СОБІ В ШКОЛЯРІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

В статті обґрунтовано основні підходи до пояснення чинників, що впливають на формування впевненості у собі в школярів підліткового віку.

Ключові слова: внутрішні та зовнішні чинники, самосвідомість, рефлексія, соціалізація.

В статье обоснованы основные факторы что влияют на формирование уверенности в себе у школьников подросткового возраста.

Ключевые слова: внутренние и внешние факторы, самосознани, рефлексия, социализация.

In the article basic factors are grounded that influence on forming of confidence in itself for the schoolboys of juvenile vozrosta.

Keywords: internal and external factors, samosoznani, reflection, socialization

Постановка проблеми. Стан психологічної практики та її теоретичного насичення свідчить, що вивчення проблеми впевненості людини у собі набуває особливої актуальності. Впевненість у собі є необхідною умовою існування особистості як суб'єкта активності, здатного до самостійного вибору цілей.

Мета дослідження. Виявлення та аналіз зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на формування впевненості у собі в школярів підліткового віку. Досліджуючи психологічні особливості впевненості у собі, можна виокремити декілька основних підходів до пояснення чинників, що впливають на формування впевненості у собі в школярів підліткового віку.

Чинник – поняття, похідне від поняття «чинити», «діяти», «здійснювати певний вчинок, дію», тобто, те, що чинить, здійснює вплив, діюче». Серед